

Vatansever Şair Süleyman Nazif ve El-Cezire Mektupları

Doç. Dr. YASEMİN MUMCU*

Öz

Süleyman Nazif, sanat anlayışı bakımından Servet-i Fünûn topluluğuna bağlı bir şairdir. Sadece şair kimliğiyle değil çeşitli türdeki yazılarıyla da dikkati çeken Nazif'in mektupları da yazı hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmamızda, Avrupa'da bulunduğu günlerde çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış ve daha sonra kitap haline getirilerek Abdullah Cevdet'e ithaf edilmiş *El-Cezire Mektupları*, kısa bir açıklama bölümü ve değerlendirmeden sonra metin içi çeviriyle verilmiştir. Süleyman Nazif, yazdığı beş mektupta sadece Araplar tarafından El-Cezire olarak adlandırılan bölgede yaşayan insanların iç parçalayıcı durumunu anlatmaz. Aynı zamanda Tırhala Savaşı'nın daha başlamadan masa başı anlaşmalarla kaybedilmesi gibi İmparatorluğu yakından ilgilendiren olaylar da onun mektuplarında yerini bulmuştur. Vatan topraklarında adalet, hak, hukuk, eşitlik gibi kavramlar artık ne telaffuz edilir ne de ona uygun davranılır. Nazif, bu beş mektubunda olanı tüm samimiyetiyle verirken olması gerekenin de altını çizmeye gayret etmiştir.

Anahtar sözcükler: Süleyman Nazif, vatan, vatansever, El-Cezire mektupları, II. Abdülhamid.

Abstract

A PATRIOTIC POET: SÜLEYMAN NAZİF AND HIS *AL-JAZEERA LETTERS*

Süleyman Nazif is a poet who is a member of Servet-i Fünun community in terms of his sense of art. Besides his poems and a great deal of texts related to various issues, his letters have also a very significant place for his literary life. In this study, after a short explanation and evaluation part, Süleyman Nazif's *Al-Jazeera Letters* is going to be analyzed with the intra-language translation. These letters are firstly published in a variety of magazines and newspapers and later formed into a book with a dedication to Abdullah Cevdet. In his five letters, Süleyman Nazif does not tell only the heartbreaking situation of people living in a region called Al-Jazeera by Arabs; but he also mentions the events which are closely related to the empire, such as Tırhala War which is lost from the beginning because of some desk-bound agreements. In the homeland, the concepts such as justice,

* Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mumcu.yasemin@gmail.com

right, law and equality are no longer spoken, it looks like they are out of circulation. In these five letters, Nazif tries to reflect the whole realities without hiding anything and also emphasize the things to do in a sincere manner.

Keywords: Süleyman Nazif, homeland, patriotic, Al-Jazeera Letters, Abdulhamid the Second.

Giriş

17

Kanunusani 1284/ 29 Ocak 1869 tarihinde Diyarbakır'da dünyaya gelen Süleyman Nazif, babası Mehmet Sait Paşa'nın görevi nedeniyle çeşitli yerler dolaşmış, memleketin o günlerdeki durumuna yakından şahit olmuş bir Osmanlı aydınıdır. Mehmet Saim Paşa, şair, mutasavvıf ve âlim bir zattır ve o, oğulları Süleyman Nazif ve Fâik Âli'nin en iyi şekilde yetişmesi için çalışmıştır.

Süleyman Nazif, genel hatlarıyla mensubu olduğu Servet-i Fünûn topluluğunun edebiyat anlayışını benimsemiş olmakla birlikte "Doğu'ya ve bilhassa kendi yurduna ait geleneklerin, tarihin, maddi ve manevi bütün değerlerin samimi bir hayranı"dır ve "zamanının çok karışık bir hızla değişen sosyal şartları arasında bile, millî hayatımızın şuurlu bir koruyucusu olarak kalmıştır." (Akyüz Ty: 393)

Süleyman Nazif'in "vatan şairliği" söz konusu olduğunda farklı kişilerin birbirine benzer yorumlarıyla karşılaşmaktayız. Peyami Safa onun volkanik mizacının, vatanın en buhranlı, sıkıntılı günlerinde püskürdüğünü, patladığını söylerken (Göçgün 2010: 107) Fuat Köprülü, Nazif'in ruhunu "muntazam bir yol takip eden sakin bir nehre değil; zaman zaman müthiş çağlayanlar vücuda getiren, bazen toprak altında gizlenerek, sonra birden bire yine coşan ve taşan çılgın sulara" benzeter (109). Ahmet Haşim'in gözünde ise Süleyman Nazif, bütün bir nesle vatan duygusunu aşlamış kudretli bir şairdir. Vatan muhabbetini, vatana bağlılığı Nazif'in ateşli kalbinden taşan ateşli yazılarından öğrendiklerini ve hissettiklerini de belirten Haşim'e göre Nazif "bu vatanın, bu vatanın bütün ömründe hiç korkmayan, kurtuluş için daima feryat eden çok aziz bir evladı"dır. (112)

Süleyman Nazif'in kalemi ne kadar güçlüyse o oranda keskindir de. Bir yanlış gördüğünde, bu yanlış yapan çok sevdiği bir kişi olsa bile onu eleştirmekten asla çekinmeyen ve bazen de bu eleştirilerinde aşırıya kaçan şair; vatan söz konusu olduğunda, vatani bu hale getiren kişi ve sınıflar için de düşündüklerini açık yüreklilikle dile getirmiştir. Özellikle Padişah II. Abdülhamid'e olan kızgınlığını, kinini her fırsatta ortaya koymuştur.

Verimli bir yazı hayatı olan Süleyman Nazif'in bıraktığı eserler arasında mektuplar önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki durumunu yakından takip eden Süleyman Nazif'in izlenimlerini dile getirdiği bu

mektupların bir kısmı *El-Cezire Mektupları* adı altında toplanmıştır¹. Süleyman Nazif, o dönemin pek çok muhalifi gibi, II. Abdülhamid'in baskıcı rejiminden uzaklaşmak amacıyla büyük bir özgürlük ortamı olarak kabul edilen Avrupa'ya gitmiştir. Bu çalışmamıza konu olan *El-Cezire Mektupları* adlı eser de onun Avrupa'da bulunduğu süre zarfında değişik gazetelerde yayımlanmış olduğu beş mektubunu içermektedir. Süleyman Nazif'in bu mektupları yayımladığı *Kânûn-ı Esâsî, Mizan ve Osmanlı*, II. Abdülhamid'in idaresine karşı gelişen muhalif hareketin en önemli yayın organları arasındadır. Farklı zamanlarda farklı yerlerde yayımlanan bu mektuplar, Süleyman Nazif tarafından Abdullah Cevdet'e gönderilen 7 Haziran 1313/19 Haziran 1897 tarihli kısa bir mektup vasıtasıyla ithaf edilmiştir. Nazif, bu mektupları, o sıralarda çok sevdiği Abdullah Cevdet'e ithaf etmiş olmasına rağmen sonraki zamanlarda aralarında bir husumet oluşmuş ve dostlukları bozulmuştur. Hatta Nazif'in Abdullah Cevdet'e karşı kin duyduğu da bilinmektedir. Bu konuyla ilgili olarak anlatılan anekdota göre, bir gün, İbrahim Alâeddin, Süleyman Nazif'e Nedim'in bir beytini okurken Nazif onun sözünü keser ve bir daha bu beyti okumamasını çünkü ismini bile ağzına almaktan tiksindiği, iğrendiği bir şahsın da bu beyti işitmiş olduğunu ve böyle birinin kulağına düşen sözleri artık duymaya tahammülü kalmadığını söyler. İsminden bile tiksindiği bu kişi, Abdullah Cevdet'ten başkası değildir. Araları açıldıktan sonra Süleyman Nazif'in hicivlerine en çok uğrayanların başında gelen Abdullah Cevdet ise onun bu durumunu şöyle özetler: "Nazif, saçının sakalının aklığına rağmen gençti. Fakat o, biraz da daima çocuktu." (Göçgün 2010: 137-138)

Süleyman Nazif

Süleyman Nazif'in makale ve mektupları üzerine kapsamlı bir çalışma yapmış olan Muhammet Gür, elimizdeki metinde yer alan beş mektuptan dördünün yayım yılı ve yeriyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir (1992: 48): "Birinci Mektup, *Kânûn-ı Esâsî*, 18 Kânûn-ı sâni 1897; İkinci Mektup, *Mizan* (Haftalık-Cenevre), nr. 25, 21 Haziran 1897; Üçüncü Mektup, *Osmanlı* (On Beş Günlük- Cenevre), nr. 1, 1 Kânûn-ı evvel 1897; Dördüncü Mektup, *Osmanlı*, nr. 5, 16 Şubat 1897, s. 5"²

Muhammet Gür'e göre "Küçük yaşlardan itibaren şahidi olduğu sefalet ve ıstırap dolu günlerle birlikte burada [*El-Cezire Mektupları*] anlattığı temel dertler ve acı tecrübeler,

¹*El-Cezire Mektupları*, Matbaa-i İçtihad, Mısır, 1906. İlk baskısı İsviçre'de yapılan eserin elimizde II. baskısı bulunmaktadır.

² *El-Cezire Mektupları* adı altında yayımlanan küçük kitapta yer alan 5. mektubun nerede ve ne zaman yayımlandığıyla ilgili olarak, -diğer mektupların aksine- bu mektubun sonunda bir bilgi yer almamaktadır.

Süleyman Nazif'in fikirlerinin önemli bir mihveri olmuş; hatta ülke dışına da taşan bazı faaliyet ve mücadelelerinin de asıl dinamiğini teşkil etmiştir. Gerek vatan edebiyatına yönelmesinde, gerek istibdat ve şahsî idareye karşı oluşunda bu faktörlerin tesiri büyüktür.” (1998: 34)

El-Cezire Mektupları'nın başında, yukarıda da ifade edildiği üzere Abdullah Cevdet'e ithafen kısa bir yazı yer almaktadır. Süleyman Nazif bu ithafta mektuplarla ilgili olarak “Ben bu mektupların muhteviyatını vatanın harabelerinden topladım.” demektedir. Çocukluğundan itibaren babasının ölümüne değin onunla birlikte çeşitli yerler dolaşan Süleyman Nazif, şahit olduğu her kötülüğü, her yanlışı, her sefaleti, her oyunu, her düzensizliği bir şekilde hafızasına kaydetmiş ve zamanı geldiğinde de yazıya dökmüştür.

18 Kanunusani tarihli *Kânûn-ı Esâsî*'de yayımlanan ilk mektubunda³ Süleyman Nazif, vatanın ve vatan muhabbetinin tanımını yaptıktan sonra kendisinin El-Cezire denilen bölgede doğup büyüdüğünden bahseder. Ona göre insan vicdanının her kötülüğü affetmek gibi bir özelliği vardır; ancak vatan söz konusu olduğunda vatana yapılan bir kötülük karşısında kesinlikle sessiz kalinamaz. Ezelden ebediyete kadar her vatandaş, sefil ve ümitsiz bir durumdayken bile vatan muhabbeti sebebiyle yine de tahammül eder; çünkü bir insanın vatanına muhabbeti doğumdan önce başlayıp ölümden sonra da devam eder. Vatan hakkındaki bu genel değerlendirmeden sonra sözü, doğup büyüdüğü Mezopotamya'ya getirerek Araplar tarafından El-Cezire olarak bilinen bölgenin coğrafi ve tarihî özelliklerini sıralar. Tarih içinde çok önemli bir yere sahip olan bu toprakların şimdiki hâli ise içler acısıdır. Çünkü bu bölgedeki validen zaptiye nazırına kadar bütün devlet görevlilerinin vatandaşa eziyet etmekte; vatandaşlarsa cehaleti ve gafleti nedeniyle hakkını arayamamaktadır. Süleyman Nazif, doğup büyüdüğü yerlere duyduğu vicdan borcu nedeniyle bu bölgedeki elemli hakikati anlatarak hükümetle vatandaş arasındaki vazife ve hakkın mahiyetinin tam olarak anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla bu mektupları yazdığını belirtir.

21 Haziran 1897 tarihli *Mizan* gazetesinde yayımlanan ikinci mektupta Süleyman Nazif, bedbaht Anadolu'nun yıkıldığını, El-Cezire'nin yandığını, coşkun Rumeli'nin canhıraş feryadının ise uzaktan uzağa duyulduğunu söyledikten sonra iki yıl önce yaşadığı bir olayı nakleder.

Süleyman Nazif'in makale ve mektuplarının da yardımıyla hayatını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan Muhammet Gür'ün ifade ettiğine göre şair/yazar bu tarihlerde -13 Şubat 1310/1894- 11 Teşrinisani 1312/1896- Diyarbakır Vilayeti Meclis-i İdare Başkâtip Muavinliği, Matbaa-i Vilayet Müdürlüğü ve Ceride-i Vilayet Sermuharrirliği yapmaktadır (1998: 38). Bu görevleri ifa ettiği günlerde şahit olduğu haksızlıklar, eziyet ve bunlar

³ Mektuplardaki noktalama işaretlerine hiçbir şekilde müdahale edilmemiş, orijinalliği muhafaza edilmiştir.

sonucunda çekilen sefalet, işte bu mektupta ayrıntılı ve etkileyici bir şekilde dile getirilmiştir. Halkın yaşadığı sefaletin, uğradığı haksızlıkların en önemli sebebi başta Padişah olmak üzere tüm idarenin başarısızlığıdır; ancak halkın kendi cahilliği ve yaşadıkları her olumsuzluğun sebebi olarak kendilerini görmesi de bir diğer önemli sebeptir. Bîçare ümmet, Abdülhamid'i hâlâ meşru halife saymakta ve onun kanlı ellerini öpmeye devam etmektedir. Süleyman Nazif bu durumun daha ne kadar devam edeceğini merak eder. Vatan şairi, Bitlis vilayetine yaptığı ziyareti de burada ayrıntılarıyla anlatır. Genel emniyeti sağlamakla görevli; ama aynı zamanda her şeyi eşkıyaya teslim eden idare, onun yanına yırtık elbiseli, kırık tüfekli bir asker verir. Bu gözlem bile İstanbul'dan uzakta bulunan bölgelerin içler acısı durumunu anlatmak için yeterlidir. Uçurumlara düşmemeye, derelerde boğulmamaya büyük dikkat sarf ederek nihayet bir köye ulaşırlar. Yol boyunca karşılarına ne bir şose ne bir köprü çıkmıştır; çünkü gerçek vazifesi imar olan hükümetin o günlerdeki işi sadece tahrip etmektir. Ulaştıkları mahal, resmî kayıtlarda her ne kadar köy olarak geçse de gerçekte 20-30 mağaradan kurulu bir yerdir. Dünyanın en münbit, en mühim bölgelerinin birinde hâlâ mağaralarda yaşayan insanlar vardır ve bunların hepsi de Osmanlı'dır.

Yanında zabitle birlikte Süleyman Nazif'in geldiğini gören köylüler, onların tahsilat için geldiğini düşünerek bir yerlere kaçarak saklanırlar. Sadece 80 yaşlarında bir kadın onların yanına gelme cesareti gösterir. Ancak o kadın da yaşına rağmen korkmakta, onlarla konuşurken sesi titremektedir. Zabitle birlikte köylülerine gelen bu adamın zararsız olduğuna yavaş yavaş ikna olan köylüler onun yanına gelmeye başlarlar. İçlerinden 40 yaşlarında bir köylüyle konuşmaya başladığında bu adamın aynı zamanda köyün en çok kırbaç yiyen adamı olduğunu öğrenir. Köylünün anlattıkları onu dehşete düşürür. Harman zamanından üç ay önce bütün hububatı biten köylüler, dağdan topladıkları otları kaynatarak suyunu içmekte ve böylece hayatta kalmaktadırlar. Kısa bir süre önce köye, evlerinin (!) vergisini tahsil etmek için gelen zaptiye, alacak bir şey bulamayınca ellerindeki otu kaynatmak için kullandıkları tek tencereye el koymuştur. Pazarda onu satarak köylülerin vergi borcunu kapatacağı yerde kendi evine götürdüğünü öğrenince vilayete gidip şikâyet etmek isteyen köylüye, oradaki yetkililer dava açmasını söylerler. Ancak yiyecek ekmek için bile para bulamayan köylünün mahkemeye başvuracak gücü yoktur ve çaresiz köyüne geri döner. Oradan ayrılacağı zaman bu köylüye iki meci diye çeyreği veren Süleyman Nazif, köylünün kendi kendine bu parayla yeni bir tencere alacağını söylediğini işitir. Daha sonra gelen cümle ise genel olarak vatandaşın tutumunu gösterir: "Yüce Allah devlete ömür versin." Bu dua, Süleyman Nazif'i hem şaşırtır hem de kızdırır. Devlet, onlar için görevinin asgarisini bile yapmazken halkın hâlâ devleti için dua ediyor olmasına bir anlam veremez.

1 Kanunuevvel 1897'de *Osmanlı* gazetesinde yayımlanan üçüncü mektupta Süleyman Nazif, bir aile dramını gözler önüne serer. 26-27 yaşlarında sefil kıyafetler içinde bir kadın üç

Süleyman Nazif

çocuğuyla yağmurun altında, elinde bir kâğıtla vilayet bahçesinde valinin gelmesini beklemektedir. Kocası iftiraya uğrayarak hapse atılmış olan bu kadın nahiye müdürüne, zaptiye binbaşısına, alay beyine, kısacası bu işin çözümü olabilecek her makama ve herkese başvurmasına rağmen bir cevap alamamış ve nihayet padişahın fermanlı vekiline derdini anlatmaya karar vermiştir. Valinin, sorununa mutlaka bir çözüm bulacağına inanmaktadır. Vilayet bahçesinde büyük bir telaş başlar; çünkü vali gelmektedir. O dönemin idarecileri veya belli bir mevkie gelmiş kişileri için Süleyman Nazif'in dikkat çekici bir tespiti vardır: "Büyük

rütbeli küçük mahlûklar makamlarının şerefini –eğer kalmışsa!- muhafaza için sahte vakar, lüzumsuz taazzum satarlar. [...] Meskenleri mahşer-i mesakin, makamları meşher-i esâfildir. [...] Az söylerler, hiç gülmezler, hele hiç dinlemezler." Süleyman Nazif'e göre devletin her kademesindeki memurlar, birbirleriyle menfaat dairesi içinde çok iyi geçinmektedirler. Çünkü devlet kasasına girmesi gereken paralar bunların arasında rütbe veya mevkie göre paylaşılmaktadır. Üçüncü mektuba konu olan sefalet içindeki kadının beklediği vali de onlardan biridir ve vilayet binasına gelirken bu valinin düşündüğü tek şey paradır. Kadın bir ümitle elini kaldırır; ama valinin onu görecektir gözü yoktur. Kadın birden çocuklarının elinden tutarak kendini arabanın tekerleri altına atar; valinin kızgın bakışları ve emri altında hemen oradan uzaklaştırılır. Bu olaydan üç gün sonra Süleyman Nazif, aynı kadına pazarda rastlar. Kadın bu defa kışlık erzakından son kalan arpa ununu ve mercimeği satmak ve kazanacağı parayla padişaha derdini anlatacak bir telgraf çekmek derdine düşmüştür. Zavallı kadıncağız Padişahın merhametli biri olduğunu duymuştur. Nazif, bir kez daha padişahla ilgili düşüncesini çok kısa; ama etkili bir cümleyle ifade eder: "Zavallı kadın! Şaşırmış. Celladından istişfa edecek."

Süleyman Nazif, 16 Şubat 1897 tarihli *Osmanlı* gazetesinde yayımlanan dördüncü mektubunda 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın çeşitli safhalarından bahsettikten sonra, savaş meydanında kazanılan zaferin nasıl bir oyunla mağlubiyete dönüştürüldüğünü acı ve siteyle anlatır. Nazif'e göre savaş meydanında mücadele kazanılmıştır; ancak askerin Atina'ya, Pire'ye kadar ilerlemesi mümkünken buna izin verilmemiştir. Çünkü padişah, Rus Çarı ile yaptığı samimi bir görüşme neticesinde savaşın sonucu ne olursa olsun Tırhala'yı Yunanistan Kralı Yorgi'ye bırakacağını önceden vaat etmiştir. Askerin başında bulunan kahraman Gazi Osman Paşa ne yazık ki "münafık" Abdülhamid'in emirlerini uygulamak zorundadır. Bundan daha vahim olanı ise Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın padişah tarafından cezalandırılacak olmasıdır. Bu mektupta şevketli padişahım, kudretli padişahım

gibi seslenişlerden sonra padişah hakkındaki gerçek düşüncelerini hiç çekinmeden, korkusuzca bir kez daha dile getiren Nazif, padişahın Firavun'dan daha zalim olduğunu, her taraftaki dehşet, yeis, keder ve sefaletin padişah yüzünden meydana geldiğini ve yine onun yüzünden gençlerde vatan istikbaline dair bir ümidin kalmadığını, kendi kişiliğine ve II. Abdülhamid'e duyduğu kine uygun bir sertlikte ifade etmiştir.

Elimizde bulunan eserdeki beşinci mektubun tarihi verilmemiştir. Bu mektupta anlatılan olaylar, Muhammet Gür'ün bahsedilen çalışmasından anlaşıldığına göre babası Mehmet Saim Paşa'nın Muş'taki görevinden istifa etmesi ve akciğer iltihabı ve şeker hastalığı nedeniyle Mardin'e tayin istediği tarihlere denk gelmektedir. 1307 Temmuzunda yaşanan zorunlu seyahatin üçüncü günü Nazif ve babası, Bitlis'in Davdan (?) köyüne gelirler. Bu seyahat sırasında Nazif'in en çok dikkatini çeken şeylerden biri, Anadolu insanının, hatta onların hayvanlarının bile mütefekkir olmasıdır. Konakladıkları köyde kurulan bir çadıra, sağlık durumu iyice bozulan ve son anlarını yaşamakta olan babasını yerleştiren Süleyman Nazif, bir taraftan babası bir taraftan da vatanının zavallı hali için üzülmemektedir. Çadırın önünde oturan Süleyman Nazif'in yanına yavaş yavaş köylüler gelmeye ve sohbet etmeye başlarlar. Nazif'e göre köylülerle konuşmak bir çeşit ibadettir. Sohbet sırasında söz, hükümete, hükümet adamlarına gelir. O civardaki hükümet adamları da vatanın diğer yerlerindeki görevlilerden farklı değildir Mutasarrıf, kaymakam, adliye memurları, kısaca her mevkideki görevliler köylüye zulmetmektedir. Suçsuz yere hapsedilen insanlardan ancak parası olanlar bu durumdan kurtulabilmekte ve hapisten çıkabilmektedirler. Bu durumun en büyük müsebbibi ise yine "zalim" padişaktır. Nazif'in köylülerle yaptığı bu sohbeti, ölüm döşeğindeki babası da işitmiştir ve Nazif onun yattığı çadıra girdiğinde, ecele bile metin nazarlarla bakan babasının gözlerinin yaşardığını görür. Şair, aynı zamanda babasına ithaf ettiği ve ilk şiir kitabı olan *Gizli Fiğanlar*'ın başında yer alan cümleyi bu mektubun son cümlesi olarak kullanır: "Hayatıyla beraber hissiyatının da evladına intikal etmiş olduğunu gören bir peder kadar müteselli ol baba!.."

Değerlendirme ve Sonuç

Namık Kemal'den sonra vatan şairi sıfatının uygun görüldüğü sanatçılarımızdan Süleyman Nazif, Ahmet Haşim'in ifadesiyle bütün bir nesle vatan duygusunu aşlamıştır. Kendisindeki bu vatan bilinci ve muhabbetinin gelişmesinde babasının önemli bir rolü olan şair, doğup büyüdüğü toprakları asla unutmamış, fırsatını buldukça halkın içinde bulunduğu sefaleti, sıkıntıyı, yokluğu ve adaletsizliği en keskin şekilde dile getirmeyi vazife edinmiştir. Süleyman Nazif için İmparatorluk sınırları içinde yaşayan halkın bu acıklı durumunun tek müsebbibi Padişah II. Abdülhamit'tir ve ona duyduğu kine büyük bir cesaretle ifade etmekte bir sakınca görmemiştir. Amacı sadece büyük kin duyduğu II.

Abdülhamid'i eleştirmek değildir. Çünkü onunla birlikte bütün idarî sistem çökmüştür, İmparatorluğun yaşama ümidi neredeyse hiç kalmamıştır. Onun istediği halk ile yönetim arasında iletişimin kurulması, her iki tarafın da kendi sorumluluklarının farkına vararak birlikte hareket etmesidir. Süleyman Nazif'in sadece o dönem değil, daha sonraki yıllarda da vatanı için bir şeyler yapılması gerektiğine inanan ve bunu en cesur bir şekilde dile getiren ender sanatçılarımızdan biri olduğu görülmektedir.

Köylülerle hasbıhali sevdiğini söyleyen şairin bu özelliği, onun Anadolu'yu uzun bir süre görmezden gelen; daha sonra ondaki cevheri fark ederek ona yönelen; ancak bunu da uzaktan uzağa yapan pek çok edebiyatçıdan farklı olduğunu göstermektedir.

Nazif mektuplarının başında genel bir değerlendirme ve tenkit yaptıktan sonra söyledikleriyle bağlantılı bir olayı anlatmaktadır. Süleyman Nazif'in anlattığı ne olursa olsun hepsinin ortak noktası bu acı olayların sebebinin II. Abdülhamit'in ve onun atadığı devlet memurlarının umursamazlığı, duyarsızlığı, bencilliği olması ve Padişaha duyulan kinin ifade edilmesidir.

Halkın artık uyanmasını, sorumlulukları kadar haklarının da farkında olmasını isteyen Nazif, sadece ele aldıkları konular veya bu konuları ele alış şekilleriyle değil; halkı uyandırmak, bilinçlendirmek amacıyla da Namık Kemal'e benzemektedir.

Kısaca, sanat anlayışı bakımından Servet-i Fünûn'a dâhil olan Süleyman Nazif'in, Türk edebiyatında Namık Kemal'den sonra "vatan şairi" unvanını en çok hak eden isimlerden biri olarak edebiyat tarihimizde yerini aldığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

Akyüz, Kenan (Ty). *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Göçgün, Önder (2010). *Süleyman Nazif*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Gür, Muhammet (1992). *Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Süleyman Nazif (1906). *El-Cezire Mektupları*. Mısır: Matbaa-i İctihad.

EKLER

KÜTÜPHANE-İ İÇTİHAD ADET 5

EL-CEZİRE MEKTUPLARI

MISIR

Matbaa-i İctihad

1906

Kardeşim Abdullah Cevdet'e

El-Cezire Mektupları'nı namına ithaf etmek istiyorum. Ben bu mektupların muhteviyatını vatanın hârebelerinden topladım. O harâbelerin birçoğu karşısında zaten birlikte vakf-ı hüznün ve istiğrâk olmuşuk. Eserin bu yüzden de sana bir nisbeti vardır.

Kardeşim Cevdet, zaman bir hükümdara vazifesini, bir millete hakkını unutturabilir. Lâkin bir vicdanı inleyen infiâl bâkîdir; fânî bir heves gibi sönüp gitmez.

Perişan üslûplu şu birkaç mektup, mecrûh bir vicdanın câmi-i infiâlâtı olduğundan, ümit ederim ki, benden ziyade pâyedâr olur. Öyle olmasa bile senin namın buna ebedî bir şeref ifâza etmeye kâfidir.

Fazilet ve hamiyetine olan meftûniyetimin nâçiz, fakat samimi bir nişânesi gibi kabul et.

(Giyom Tel)'i havârık-perdâzâne tercüme eden metin ellerini ta'zîm ile istikbal-i ümmet namına âfâk-ı dūrâ-dūr içinde bir şu'le-i ümit ve tesliyet arayan âteşîn gözlerini iştiyâk ile öperim.

7 Haziran 1313

EL-CEZİRE MEKTUPLARI

Birinci Mektup

Vatan!....

Bu mübarek kelimenin medlûlünde bilmem nasıl bir tesir-i vicdan-rübâ vardır ki lisân-ı perestişi tezyîn eder etmez kulûb-ı âliyede bir ihtizâz, efkâr-ı fâzılada bir cereyan husûle gelir.

(Vatan!) denildiği zaman nazar-ı tahayyülde her taşı bir kalb-i hassastan, her zerresi bir ruh-sâriden, her manzarası bir hayâl-i şâirânedenden vücut bulmuş bir feyz-âbâd meserret tecelli eder: Kuşları ezeli bir incizâbın şevkiyle vecde gelmiş gibi nagamât-ı şâikâne ile ibtilâ-füzûd, çiçekleri türâbına karışan kulûb-ı ahrârın o hâk-i pâke birer nişâne-i ihtirâmı gibi sevda-nümûd, ufkunda tâbân olan güneşin her şua'ıyla evlâdının kalbi arasında bir münasebet-i hafiyeye mevcut, semasında titreyen yıldızların birer dem'-i tahassüre benzeyen şekillerinde ruha serâir-i ezeliyeyi telkîn edecek bir kudret-i bedîa meşhûddur.

Kitâb-ı faziletin ilk mebhasini (vatan muhabbeti) teşkil eder. Çünkü insanlar takdîr-i meâliyi vatana muhabbetle öğrenmişlerdir. Her fenalığı affa meyyal olan vicdân-ı beşer yalnız vatanına ihanet etmek isteyen edâniyi ebedî bir nefrete müstahak gördüğünden vatan muhabbetine karşı lâkayt bulunanları bir lânet-i dâimeye arz etmeyi vazife addeder.

Her ümmette, her kavimde, her kabiledede, her âdemde vatanına tabii bir incizâb, samimi bir temayül mevcuttur. Bunun için vatanperverliğin âsâr ve vazâifini (Yunan), (Roma) tarihlerinde; Arap, Acem vakayiiinde değil, tabiat-ı beşeriyede aramak îcâb eder.

Ezelden ebede kadar ıstırap çekmek için yaratılmış gibi nevmîd, sefil, bununla beraber mütehammil, müteşekkîr görünen vatandaşların hukukuna, hürriyetine, istikbâline taarruz eden her kim olursa olsun, er geç ef'âlinin cezasını görecektir!

Vazifesini en çok adalet-perver olan insanlardan ziyade doğrulukla îfâ eden tarih, mahkeme-i ulviye-yi heybet-nümâsı huzuruna bir celladı satırıyla, bir casusu jurnaliyle, bir muharriri kalemiyle, bir askeri kılıcıyla, bir hükümdarı tac ü tahtıyla ihzâr etmekte acz göstermez. Ervâh-ı eslâf ü ahlâfın ahz-ı mevki-i ihtirâm etmiş oldukları o mahşer-i ef'âlde fedakârlığın mükâfatı semihâne-yi i'tâ, hunharlığın mücâzâtı şiddet-perverâne tertip ve icrâ' olunur.

Vatanın iki hududu var: Mehd ve lahd! Mamafih âdemin vatana irtibâtı mehdden evvel de mevcut, lahddan sonra da daimdir.

Benim vatanım (Mezopotamya)'dadır. Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki daire-yi mütetâvileye -mâbeynü'l-nehreyn manasına olmak üzere- eski Yunanîler (Mezopotamya) derlerdi. Araplar bunu (El-cezire) diye tercüme ve o surete isti'mâl ettiler.

Ben burada doğdum.

Bu iki nehir, tarihin iki mecrâ-yı sîmînidir. İnsanlar pek çok defalar mukadderâtı bu nehirlerin vadilerinde istikbâl ettiler. Denilebilir ki ezelden ebede dökülen emvâc-ı havâdisin büyük bu [bir] kısmı bu iki mecrâdan çağlaya, çağlaya akıp gitmiştir.

Sefîne-yi Nuh burada tanılıyor, Asur, Babil devletlerinin velvele-i inkırâzı, İskender'in bir enîn-i ihtizâr ile takip olunan âvâze-i gâlibiyeti, (Dârâ)'nun feryâd-ı istimdâdı, sürûr-ı şühedânın dem-i vâ-peşîni, hilâfet-i Abbasiyenin gulgule-i zevâli bir sükûn-ı bedavete bürünmüş olduğu halde sâmia'-i intibâhta tanîn-endâz oluyor.

Ben ki doğup büyüdüğüm yerlere ebedî bir râbita-yı vicdaniye ile merbûtum; ben ki insanlığa ait olan her türlü vezâif-i âliyenin (vazife-i vatanperveri) tâbir-i şâmilinde cem ve hülâsa edilmiş olduğuna mu'tekidim; ben ki vatanımın taşına, toprağına, rüzgârına, yağın yağmuruna olan borcumu kanımla ödemeye vicdanımla müteahhiddim. Beşerin en aziz hatıratıyla memlû olan bu mübarek kıtanın zulüm ve istibdâd yüzünden her şehrini bir cihân-ı vahşet, her karyesini bir muâriz-ı sefâlet, her manzarasını bir cây-ı hüzn ü hasret görmekle me'yûsum. Fakat ye's; azmimi ihlâl değil, te'yîd eder!

Ümmetin lisân-ı hâli kadar ulvî, câzip, müessir olan ceridenizin muhteviyâtı arasına birkaç feryat da ben karıştırmak istiyorum. Sû-i idarenin yakıp yıkmakta olduğu bu harâbe-zârda tasvîre şâyân çok şeyler vardır. Daha doğrusu her şey şâyân-ı tasvîrdir: Ahalimizin cehl ve gafleti, köylülerimizin dert ve sefâleti, memurlarımızın zulüm ve hıyaneti, zaptiyelerimizin vahşet ve rezaleti, hâsılı tutulan meslek-i idarenin sakameti ta'dâd olunmakla bitmez. Bugün şu felâketlerin tetkik-i esbâb ve mahiyâtıyla çare-i ta'dili taharri, yani vilayet valisinden zaptiye neferine kadar her memur tarafından bî-pervâ irtikâb olunan zulüm ve hıyanetin nasıl bir meyl ve maksatla tervîc ve teshîl edildiği sûret-i mahsûsada teşrîh olunuyor. Bu miyânda ben de daire-i meşhûdâtım dahilindeki hakâyık-ı elemiyeyi tasvire çalışacağım: Ta ki hükümet-i hamîdiye ile (El-cezire) ahali-i necîbesi arasındaki hak ve vazife tamamıyla ma'lûm olsun; ta ki bizi girdâb-ı inkırâza doğru şiddetle atmakta olan ahvâl ve muamelâtın mahiyeti bihakkın inkişâf etsin; ta ki her türlü hareket ve tenkidin ne kadar şedîd olursa olsun derece-i lüzum ve meşrûiyeti bilinsin.

Baki: Feryâdez'înev-i vücûd-ı adem-âlûd!

Kânûn-ı Esâsî -18 Kanunusani 1897

İkinci Mektup

Sefâlet-i Osmaniye'nin en hüzn-âver menâzırı önümdedir. Bununla beraber ne yazacağıma, ta'bir-i esahhla o silsile-i derd ü felâkete hangi noktasından yapışacağıma tayinde mütehayyirim.

Ey mîzân! Adalet namına icrâ-yı habâset eden memurlardan ashâb-ı şebâb ve hamiyeti mahv için hâme-be-dest-i melanet olan (atufetli) casuslardan, zâlimâne kahkahalardan, mütezallimâne enînlerden hangisini yazayım?.. Bedbaht Anadolu yıkılıyor meyus (El-Cezire) yanıyor. Müteheyyiç Rumeli'nin feryâd-ı cânhurâşu uzaktan uzağa sâmia-i teellüme çarpıyor!

Payitaht ise pâ-yı tahkîri altında sefilâne, nevmîdâne ve fakat hâlâ inkıyâd-perverâne boynunu bükerek o nem-nâk gözlerini meded-cûyâne celladının çehre-i menhûsuna nasb etmiş olan bedbaht vilayetlerin bedbaht ahâlisini son nazar-ı hışım ve infîâliyle titretiyor.

Padişah her velvele-i sükûtu bir aks-ı sadâ-yı gâlibiyet, her enîn-i ıstırâbı bir nişâne-i muvaffakiyet addediyor. Çünkü bu felâketlerin hepsi meslek-i mütehazzinin birer netice-i menfûre ve müellimesi olduğuna kânidir!

Bîçare ümmet! Hâlâ zâlimi masum, mukaddes, vacibü'l-ita'a (lâ yüs'el 'ammâyef'al) addediyor. Hâlâ felâketlerinin esbâbını başkalarının günahlarında arayacak yerde kendi sevabında bulmaya çalışıyor. Hâlâ Allah'ın adaletine atfettiği nazar-ı takdîsin bir aynını padişahın zulüm ve hıyânetine dikmiş duruyor. Hâlâ Yıldızın o emriyle kadrin ahkâmına bir derecede isnâd-ı kudsiyet eyliyor. Hâlâ Abdülhamit'i halife-i meşrû tanıyor!

Bîçare ümmet! Hayatına kast etmekte olan caninin kanlı ellerini ne vakte kadar şevk-i perestîşle öpeceksin?..

Hayat sana emanetullahtır. Devlet ve millet ise daha büyük bir vedâ-i ilâhîdir, daha büyük bir tuhfe-i nebeviyedir. Bu gayr-i meşrû' itaat ve tahammülde devamının mutlaka ve mutlaka dünyevî ve uhrevî cezasını çekeceksin!

Bir sâika gibi acz ve meskenetini berbat edecek olan gayret-i ilâhîden kork ki zuhûru uzak değildir!

Önümdeki mahşer-i sefâleti görmemek için gözlerimi mâziye çevirdim. Eyvah! Orada da bin manzara, bin hatıra var.

Birisini teşrîh edeyim:

İki sene evvel o bedbaht ... o yaralı (Bitlis) vilâyetinde bir seyahat icrâ ediyordum.

Emniyet-i umumiye'yi sağlam ve kati esaslara isnat ile asayîşi temin edecek yerde her yolu bir eşkıya çetesine teslim etmiş olan şaşkın hükûmet beni yırtık libaslı, kırık tüfekli bir zaptiye onbaşısının muhafazasına tevdi etmekle vazifesini îfâ eylediğine kani' görünmek istiyordu.

Uçurumlarına düşmemeye, derelerinde boğulmamaya dikkat ede ede o sengistân-ı pür-mehâliği geçmeye çalışıyorduk. Geçtiğimiz yerlerde şose gibi, köprü gibi müesser-i umrânîyyeden eser mefkûd idi. Bizdeki hükûmet vazifesini î'mâr ile değil, tahrîb ile îfâ eder de onun için.

Bitâb ü tüvân bir köye geldik.

Köy mü?.....

Evet, insanların bir kısmı büyük şehirlerde yaşar. Bir takımı küçük kasabalarda ikâmet eder. Bir kısmının ârâmgâhu köylerdir. Bir takımı mevsim-i bahârı takip eden kuşları rehber-i maîşet ittihâz etmişler gibi mu'tedil iklimlerde zümrüdîn sahralarda göçebelikle taayyüş ederler.

Bunlardan başka (emâkin-i kabl-et-tarihiye) namı altında bir tabaka-i mesâkin teşkil eden mağaraları ikametgâh ittihâz etmiş biçaregân var ise de bunlar mâzinin zalâm-ı nisyânıyla âlem-i vahşetin târiki-i mestûriyeti içinde muhtefî bulduklarından nazarlarımızdan nihândır.

Nihân mı?.....

Heyhât!.....

Bizim vâsıl olduğumuz köy bu kabil emâkin (kabl-et-tarihiyye)den yirmi otuz tanesinin bir yerde ictimâ'ından başka bir şey değildi. Bu köyleri görenler pek çoktur. Dicle nehri tarîkiyle Bağdat'a gitmiş olan her âdem elbette bunların birçoğu karşısında vakf-ı veleh olmuştur.

Ey şark ve garbın ukalâ ve hükemâsı! Ey Osmanlıların mütehassis, terakkî-perest efrâdı! Ey mâzi! Ey hâl! Ey istikbâl! Ey ümmid-i halâs! Ey hevl-i inkırâz! Geliniz, görünüz: Dünyanın en güzel, en mühim, en münbit bir parçasında bugün bile mağaralarda müteayyiş insanlar vardır.

Bunlar cümleten Osmanlılardır!..

Köylüler bizi uzaktan görür görmez tahsilat için geldiğimizi zannederek erkekleri dağa, kadınları mağaralarının en iç taraflarına doğru kaçtılar.

Dicle nehri bu hale ağlar gibi cereyânında devam ediyordu! Yalnız seksenlik bir kadın titreye titreye takarrüb ederek ne istediğimizi sordu.

Her hâli, her tavrı câlib-i rikkat idi.

Kadınlık, ihtiyarlık, fakirlik, sitem-dîdelik gibi her vicdâna nâfiz birtakım evsâfı hâiz olduğu için taarruzdan masûn kalacağına emin ve binaenaleyh metin olmalı idi.

Halbuki korkuyor, titriyordu. Sesi vücudu kadar mühtez, kalbi esvâbı gibi sad-pâre idi!

Bu kadın da hey'et-i Osmaniyyenin bir ferdidir!!

Kimseye mazarrat etmez bir yolcu olduğumu anladıktan sonra bir iki saat istirahat etmek üzere bize gölgelik göstermesini rica ettim, etvârım vahşetini izâle eyleyecek derecede hilm ve tevâzuyla mâli idi.

Bir mazlûm ne kadar câhil ve gâfil olursa olsun, yine bir nazardaki hayır-hâhlığı tanır. Bir kalpteki tahassüs-i şefkate karşı bîgâne bulunamaz. Bu muhakkaktır.

Huzûrunda bir zaptiye onbaşısı kesmez kılıcı, atmaz tüfeğiyle kaim-makam-ı edeb ü ihtirâm olmuş bulunduğu halde bu kadar tenezzül, tevâzu', rûy-ı ibtisâm, âsâr-ı şefkat gösteren bir adamın dünya yüzünde bulunabileceğine taaccüpler izhâr ederek birer birer yanıma gelmeye başladılar.

Ah! O adamın nazarında vatandaşlık her râbitadan metîn bir münâsebet, sitem-dîdelik her kuvvete gâlip bir medâr-ı istihkak ve liyâkat olduğunu bilselerdi belki o kadar taaccüp etmezlerdi. Yatakları kuru ot yığınlarından müteşekkildi. Oturduk. Büyükleri, yani en ziyâde zaptiye kırbaç yemiş olanı kırklık bir âdemdi. Bana ömürlerinin sûret-i güzerânını anlatırken farkında olmaksızın sefâletlerinin tarihini de hikâye etti, ki bu hikâye tarih-i Osmaniyyenin pek elîm bir sayfasıdır. Sultan Abdülhamid-i sâni hazretlerinin zîb-i levha amâ'li olsa becâdır!!

Mağaralı diyordu ki:

-Her sene harman vaktinden üç ay evvel zahâir ve hubûbâtımız tükenir. Dağlardan topladığımız taze otları kaynatarak bu müddet zarfında onların menku'uyla geçiniriz. Bu yolda isti'mâl ettiğimiz bakır bir tencere vardı ki hepimizin âlet-i yegâne-i tabhı idi.

Geçen gün nâhiyenin zaptiyesi tahsilât için geldi. Evimizin (!!!) vergisini istedi. Verecek paramız yoktu. Hâiz-i kıymet yegâne eşyamız bulunan tenceremizi aldı, götürdü. O günden beri otu kaynatmakta müşkülâta uğruyoruz. Çünkü toprak çanak ateşe dayanmadığından sık sık kırılıyor.

Zaptiye tencereyi satıp parasını borcumuza (!!) mahsub edecek yerde evine götürdüğünü işittim. Nâhiye müdürüne, sonra kaymakama müracaat ettim. Bana: (Hukuk mahkemesine müracaatla zaptiye aleyhinde ikame-i dava etmekten başka senin için çare yoktur!) dediler. Param

yok. Kimsem yok. Olsa da hiçbir devlet memurunu bırakıp da bana hak verirler mi? Döndüm. Evime geldim.

Mağaralı ahvâl-i idâre-yi Osmanıyyeyi teşahhus ve teecessüm ettirmekte olduğundan ihtimâl ki bî-haberdi. Fakat ben o dakikada altı yüz on üç senelik devr-i Osmanînin en şanlı, en kanlı manzaralarıyla birer birer gözlerim önünden geçerek âkıbet kesîf, muzlim bir nihâyete müncer olduğunu gördüm. Dil-hûn oldum. Ağlamaya bile kudret-yâb olamayacak bir haldeydim.

Mağaralı bendeki teessüre taaccüp ediyordu. Meğer bu bîçare Osmanlı, felâket ve hakaretin pek eski hedeflerinden olduğu için her zulüm ve tahkîri tabii ve binaenaleyh bizlerce izhâr-ı teessüre değmez adi şeylerden görürmüş.

O felâket ocağından ayrılmak istedim. Hatıramda ebedî bir mevki tutan mihmandarıma iki mecidiye çeyreği verdim. Bir müddet tereddütle yüzüme baktıktan sonra uzattığım on kuruşu aldı. Ayrılırken kendi kendine şu sözleri söylediğini işittim.

-Eğer bir zaptiye daha gelip beni tazyîk etmezse bu para ile bir tencere daha satın alırım. Yine Allah devlete ömür versin.

Feryâdez'înev-i vücûd-ı adem-âlûd!

(Zeyl)

Naklettiğim hikâyeye harfiyyen vâkî'dir. Buna dair Bitlis vilayetiyle (Siirt) sancağı ve (Gurzan) kazası arasında cereyân eden muhâberât-ı resmiyye evrâkının bir kısmı nezdimizde mahfûzdur. Devr-i hâzır muhakeme edecek olan edvâr-ı âtiyeye, bu gibi binlerce zulm ve hıyânetin her türlü evrâk-ı resmiyye ve delâil-i sübûtıyyesiyle beraber arz olunacağına vatandaşlarımız emin olsunlar.

Mizan- 21 Haziran 1897

Üçüncü Mektup

Bir türlü gözümün önünden gitmiyor. Kadın yirmi altı, yirmi yedi yaşlarında ancak var. İkisi kız, biri erkek üç çocuğuyla beraber sabahtan beri hükûmetin avlusunda, rüzgârın karşısında, yağmurun altında bekliyor.

Büründüğü pelâs-pâre; kalbi, emeli, hayatı, ümidi gibi sad-pâre; sefâlet cismini, felâket ruhunu harâb etmiş. Tabiat, cemiyet karşısında titriyor.

Son ümidi elindeki arz-ı hâldir. Arz-ı hâlini de bir taraftan yağmur, bir taraftan gözyaşları ıslatıyor.

Şu aile (bir aşiretten cihangirane bir devlet çıkarmış olan) heyet-i ictimâiyye-yi Osmanıyyenin bir cüz'ü, bir unsuru, vâhid-i kıyâsîsi olacak!

Kadında bir azm-i metîn, bir vakar-ı vazîfe-perverâne var; kocasını bi-gayrı hakkın hapsetmişler. Onu kurtaracak düşmanlarından, iftiracılarından, yalancı şahitlerinden malına göz diken memur kıyâfeli haydutlardan öcünü alacak.

Nâhiye müdürüne, zaptiye binbaşısına, alay beyine, bidâyet ve istînâf müdde-i umûmîlerine derdini anlatamadı, bu sefer de vilâyetin valisine, padişah fermanlı vekiline arz-ı hâl verecek.

Yara-yı feryâd mevcut iken niçin susmalı?

Tarlalar ekinsiz, ocaklar ateşsiz, çocuklar ekmeksiz kaldı. Yarın içinse hiçbir ümit yok!

Arz-ı hâlinde her hakikat, her isti'tâf yazılıdır. Hele bir kere vali gelsin. Elbette bu kâğıdı okuyacak. Elbette zararları tazmin, hataları tamir, hakları ihkak edecek.

Yırtık gömlekler altında çarpan bu kalpte hâlâ bir ümit, bir itmînân var.

Ah ey ümit! Sen hem gâfilsin, hem muğfel! Tecârib-i meşhûdât sana intibâh-bahş olacak yerde gaflet-âver oluyor.

İşte kale kapısından boru çalındı. Herkeste bir telaş. Meraklı kâtipler pencerelelere üşüştüler.

Vali geliyor. Gerdûne-i azameti önünden uzun boylu, kara bıyıklı, esmer çehreli, çatık kaşlı iki süvari silah-bedest-i heybet olarak koşuyor. Arkasında lâ-tuat ve lâ-tuhsâ haşerât var. Cephe-i azameti pür-çîn-i gurûr, makam-ı me'ûriyyetine hücum eder gibi geliyor.

Bizim taşralarda garip bir âdet var. Büyük rütbeli küçük mahlûklar makamlarının şerefini –eğer kalmışsa!- muhafaza için sahte vakar, lüzumsuz taazzum satarlar. Millet kesesinden, yani jandarma, polis, odacı gurûhundan bir dâire-i halkı tertîb ederler. Meskenleri mahşer-i mesâkin, makamları meşher-i esâfildir. Sokağa jandarma taburları, müdâhin alaylarıyla çıkarlar. Müteaddit haremleri, bî-hesap dalkavukları var. Az söylerler, hiç gülmezler, hele hiç dinlemezler.

Adamı idareten azil, siyaseten hapis, hükmeten nefy, hamiiyeten jurnal ederler. Kanunun vesâikinden ziyâde desâisine müracaat etmek âdetleridir.

Bununla beraber ara sıra:

“Bu memleketi sahibi, bu bendesine teslim etti. Yıkırım, asarım, keserim, biçerim; kimse benim işime karışamaz!” gibi ve esefâ ki doğru sözler de söylerler.

Namus, vazîfe, mahâfet-Ullah hep bir hisse, bir emele, bir maksada fedâ olunmuş:

Menfaat!

Bunlar derecelerine göre kaymakam, mutasarrıf, vali tesmiye olunurlar. Aralarındaki irtibât-ı husûsî ve manevî münasebât zâhire-i resmîyeden daha koyudur.

Daima aşağıdan yukarıya pusulalar, poliçeler, çıkınlar atılır. Yukarıdan aşağıya da aferinler, rütbelere, nişanlar yağar. Her resmî kâğıdın bir de gayr-ı resmî melfûfu vardır. Sene başında hesap görülürse tahakkuk eder ki bir memleket harâb olmuş. Fakat birkaç bankada birkaç nâma, birkaç altın yatırılmış. İşte bu kadar!

Borular, hây u hûlarla gelen bu vali de onlardandır. Bin kere mesleğini değiştirmiş, bin hıyânete, bin habâsete, bin cinâyete âlet olmuş nihâyet bu bedbaht makamı yakalamış. İbadullahı soyup soğana çeviriyor.

Rütbesi bâlâdır. Müteaddit, murassa nişanları da var. Lâkin silm-i menhûs ikbâline bakılsa her kademesi insanlığın bir hissinden, bir icâbından tertîb olunmuş. Her kademde vicdanın bir enîn-i ıztrâbı işitilmiş. Mamafih ilerlemiş. Mevkî-i iktidâra, makâm-ı ikbâle gelmiş. Emrine, arzusuna, müştehiyâtına karşı durmak kimin haddine!

Bugün zihni her günden ziyade meşgul. Gelirken küçük haremi bir iş sipariş etmiş, mukarriblerinden birisi de selamlık avlusunda beş rakamlı bir pusula uzatmıştır. Şu iki iş görülürse hem hanımın gönlü hoş edilecek, hem de geçenlerde iâne-i askeriyeye için verdiği on iki bin kuruş gizlice, kolayca eski yerine gelecek. Bir günde iki muvaffakiyet. Bundan iyi şey mi olur?

Yılan bakışlı gözlerini hırs ve tama' dumanları bürümüş. Bu işler için mektupçuya, idare kâtibine, muhasebe mümeyyizine vereceği evâmîr ve ta'lîmâtın şekil ve esasını tertîb ediyor. Cihâna bakacak hâli yok!

Kadın o çeşmân-ı gurûru celb için elindeki arz-ı hâli havaya kaldırdı. Bakan olmadı bile. (Aman Allah aşkına. Padişah başı için halimize bakın!) dedi. Ses işitilmedi bile.

Fevkalâde bir hareket, bir cür'et göstermek zarûrî. Birdenbire çocuklarının ellerinden kavrayarak ye'sile, infiâl ile süvarilerin atları önüne atıldı araba durdu. Vali ayıldı. Hâli, mevkii anlar anlamaz tehevürle yaverine:

“Görmüyor musunuz? Şu mu’ciz kadını def edin!” dedi.

Kadının isti’tâfı, valinin emri içinde boğuldu. Ümidi, talebi, hakkı arabanın tekerlekleri altında ezildi, kaldı.

Şu vak’a-yı elîmenin bugün üçüncü yevm-i güzerânıdır. Biraz evvel çarşıdaydım. Buğday pazarında kadına rast geldim. Bir pelas-pârenin bir tarafına arpa unu, bir tarafına dövülmüş mercimek koymuş. Bunları satmakla meşguldü. Yanına yaklaşarak halini, arz-ı hâlini sordum. Dedi ki:

-Vali de şikâyetimi dinlemedi. Kışlık zahîremizden kalan şeyleri de getirdim. Satıyorum. Parasıyla padişaha bir telgraf çekerek halimizi anlatacağım. Padişah için merhametli diyorlar. Belki derdimize çare bulur!..

Zavallı kadın! Şaşırmış. Celladından istişfâ’ edecek.

Feryâdez’înev-i vücûd-ı adem-âlûd!

Osmanlı- 1 Kanunuevvel 1897

Dördüncü Mektup

İstanbul’dan bir haber geldi: Yunan başkaldırımı, âl-i Osman Devleti tehlikeye düşmüş dediler.

Bu haber en velveleli kasabalardan en ücra, en tenha en sâkit kulübelere kadar bütün memleketi inlettii. Her tarafta bir hareket-i müteessirâne, bir gayret-i vatanperverâne görüldü. Herkesin cephe-i azm ve emelinde vatani kurtarmak... İslâmiyet’i kurtarmak ... Hilâfeti kurtarmak ... Devleti kurtarmak ... emelleri okundu.

Kazmalar tüfeğe, sabanlar süngüye tahavvül etti. Kulağımla işittim: Köyün cenge gidenleri harman yerine kadar teşyi olunurken ak saçlı bir ana hem ağlayarak hem memnun ve müftehir görünerek tek bir oğluna “Seni bu gün için doğurdum, ya babana git ya bana gel. Allah işini rast getirsin oğul!” dedi. Kara gözlü nişanlı bir kız da kızarak “Nişanlı git şanlı gel, gelsen de gelmesen de seni bekleyeceğim!” diye bir kahraman kulağına bir şeyler fısıldadı. Bu kahramanlar kuzular gibi gittiler; aslanlar gibi dövüştüler; (Tırhala) o yüksek dağları o geniş ovaları, o geçilmez boğazları, o coşkun nehirleriyle ilk hamleye karşı duramadı; askerinin muvaffakiyeti, yani milletin şan ve şevketi arzu edilseydi bu hamle daha çok yerleri zîr ü zeber edecekti.

Evet, askerinin muvaffakiyeti milletin şan ve şevketi demek olduğu için arzu olunmadı, zira kahır altında .. zulüm altında ... hakaret altında inlettirilen bir kavim, gâlibiyetin lezâiz ve mefâhirini öğrenirse kahre, zulme dayanamaz, hakarete cevap vermiş, o hayvan sürüsü insan olduğunu anlayarak “Biz de insanız, bizim de lüzûmumuz, mevkiimiz, binâenaleyh hakkımız haysiyetimiz var!” diye feryâd edebilirmiş. Hâsılı devletin büyümesi devlete muzır imiş!

Lâkin devlet kimdir?

Ben ortada müşevveş, mağşûş, bununla beraber desâis-i muzır, hâin, habîs bir maksattan başka, devlet nâmına kimse görmüyorum, gören varsa göstereyim, emin olsun ki bu millete en me’yûs ve mütehayyir bir deminde büyük bir medâr-ı tesliyyet bahşetmiş olur.

İşte o şahıs Yunanın mağlûbiyetinden yani milletin gâlibiyetinden korkuyormuş.

Askerimiz, her adım attıkça, “selâm ve iltifât” şeklinde bir kaza-yı nagehâniye tutuldu. Bu selâmlar, Yunanilerin toplarından çıkan güllerden ziyâde hezîmet-âverdi. Maksat askeri taltif değil tevkiftir. Bu muhakkaktır ki şüc’ân-ı Osmaniyânın her hatve-i azmine bir mânia atılmamış olsaydı harbin müddet-i devamı daha kısaldı, şühedânın adedi daha azaldı fütûhât-ı Osmaniyeye (Atina)’ya, (Pire)’ye daha çabuk, daha kolay vâsıl olurdu.

Vâ-esefâ, ki bu güzel şeyler istenmedi.

Ter bıyıklı, ak sakallı birçok kahramanlarımızın kan bahası olan (Tırhala) kıtasını (Yunanistan)'a iade edeceğini padişah Rusya imparatoru ile cereyân eden hususi ve samimi bir müzakere neticesinde hâsıl olan bir i'tilâf üzerine Kral Yorgi'ye vaat etmiş imiş.

Ah işte milletin ilelebet kanayacak cerihâlarından biri de (Tırhala)'nın iadesi olacaktır. Mağlûbun gâlibe tahakkümü, gâlibin mağlûba bahşışı bizim milletin talihi, bizim talihin îcâbıdır!.. Geçelim.

İstanbul'un bu hafta gelen resimli resimsiz gazeteleri Gazi Osman Paşa'nın efrâd-ı şâhâneye tebliğ-i selâm-ı "şâhâneye!" memûren ordu-yı hümâyûn cânibine gönderilmiş olduğunu sûret-i resmiyyede haber veriyorlar.

Evvelâ, bu selâma lüzum yok... İhtiyaç yok... Münasebet yok... Din yoluna, Allah yoluna dövüşen kahramanlar, padişahın selâmı, iltifâtı, ihsânı, hatırı için fedakârlık meydanlarında can alıp can vermiyorlar. Onlarca bugün îfâ edilecek bir vazîfe, ta'kîb edilecek bir emel var:

Vatan tehlikede!

haberleri,

İmdat! Müslümanlar!

naraları onları hudutlara, hudutların daha içerilerine sevk etti.

Kahraman askerlerimiz vatan yolunda ölmeye gidenler kadar müftehir, vazîfelerini îfâ edenler kadar müsterihtirler. Bir münâfiğın iltifâtıyla memnun olmaya tenezzül mü ederler?..

Saniyen göğsü kordonlu bir kolağasının görebileceği lüzumsuz, şerefsiz, küçük bir işi (Gazi Osman Paşa) gibi mefâhir-i ümmetin bir hâtıra-yı zî-hayâtına yükletmek zulümdür, hakarettir, ihânettir. Zaten Mabeyn müşirliğiyle kadr u şânı ducâr-ı taarruz olmuş olan bu kahraman Osmanlıyı – mahzen mefâhir-i ümmetin bir hâtıra-yı zî-hayati olduğu için- daha çok tezlîl edip etmeyeceklerini bu mustarip, fakat muktedir; düşkün fakat, ümid-vâr; mecrûh, fakat muhibb; mut'î, fakat cesur; mütehammil, fakat âlîcenâb millet bilmek istiyor, öğrenmek istiyor.

Artık halk evvelki kadar cahil değildir. Artık herkesin gözü önünde bir ridâ'-yı cehl ve serâir yoktur. Mithat Paşa, Süleyman Paşa, Kemal Bey, Murat Bey her muzlim perdeyi çâkçâk ettiler. Hakîkatin nuruyla ümmetin vicdânı arasında bir perde, bir hâil kalmadı.

(Tırhala)'yı şehit cenazesi, düşman na'sı ile dolduran bir kavmin bir sual hakkı vardır. İşte o kavim bilmek ister, ki Plevne kahramanı daha çok tezlîl ve tahkîr olunacak mı?

Osman Paşa, bugün herhangi mevkîde bulunursa bulunsun –millete en me'yûs, en mustarip bir gününde bir gam-güsâr, tesliyet-kâr oldu. Bir ümit, bir emel, bir intizâr hediye etti. Vatanın öldüğü, daha doğrusu Sultan Abdülhamid Han eliyle öldürüldüğü bir günde o Tokatlı müşir, askerimizin namusunu, haysiyetini, eski yeniçerilerin şân ve saffetini kurtardı. (Plevne)'nin velvele-yi sukûtu Osmanlılığın ölmediğini ve ölmeyeceğini Şark ve Garb'a î'lân etti, bu hakikate Moskof çarı bile îmân eylemekte muztarr kaldı.

Dünkü Plevne fedâilerinin duasını bugünkü Tırhala serdengeçtileri ispat ediyor. Ah!.. Bizden Plevne şühedâsına .. Plevne gazilerine .. Plevne kahramanına selâm olsun!..

Ey Tırhala şühedâsı!.. Ey Osmanlı bayrağını (Termopil) geçidine.. (Leonidas)'ın düştüğü yere rezk eden gaziler! Sizin de hâtıranız ebedîdir!.. Şevketli padişahım!.. Hak kılıcını keskin, düşmanlarını kör etsin!.. İşkodra göllerinden sonra körfezlerine kadar kan deryaları aksın; Akdeniz, Karadeniz kırmızıya boyansın. Tebân olan bedbahtlar huzurunda zânû-zede-i tazarru' olarak senden nev-mîdâne istimdâd etmekte, tab-ı bülend-i şâhânen o me'yûsların feryâd-ı tazallümüyle istihzâ'

eylemekte devam edip dursun “mahlûkât-ı ilâhîden yirmi üç milyon derdmendin dünyayı bî-huzûr eden enîn-i sefâleti seni uyutsun. Hazâin ve defâinin halkı idâme-i hayat için muhtaç olduğu bir lokma ekmek vasıta-i tedârikinden bile mahrûm ve mehcûr edecek kadar lebrîz-i nukud olsun!..

Kudretli padişahım!..Tebâ'n fedâ-yı âmâlindir. Canlar yak, ocaklar söndür. Beşiklerde şir-i mâdere dehen-güşâ-yı acz ve iftikâr olan ma'sûmlardan ser-bâlîn-i ihtizâr olan ihtiyarlara kadar bütün efrâd-ı milleti hapsed, darp et, nefy et, mahvet. Benî İsrail'den daha mazlûm olan bu ümmetin başına Firavun'dan daha zâlim bir hükümdar kesil.

Şevketli, kudretli padişahım!.. Varsın, babaların sirişk-i teellümü, şühedâ-yı hürriyetin hûn-ı her dem-cûşânı gibi çağlaya çağlaya aksın. Varsın, anaların enîn-i tazallümü ilelebet dünyayı inletsin, ukbâyı inletsin. Varsın, ihtiyarlar hayata muztarip bir nigâh ile vedâ eylesin. Varsın, gençler, vatanını, vatan istikbâlini, istikbâl ümidini kaybetsin. Varsın, her tarafta, keder, dehşet, ye's, sefâlet, ıztırap senin gibi ve seninle beraber hükümrân olsun!

Ey şevketli, kudretli padişahım!.. İstedğin her şeyi, her yapılmaz şeyi yap!.. Yalnız .. Ah benim şevketli, kudretli padişahım!.. Yalnız –o bir hâtıra-yı milliyyedir!- Plevne kahramanına dokunma...

Osmanlı- Numara 4, 1897

Beşinci Mektup

Üç yüz yedi temmuzundaydı. Hasta pederimle sekiz günlük bir seyahat-i met'abenin meşakkını dûş-ı tahammülle almaya mecburduk.

Bitlis vilayeti merbûtâtından (Cabakçur) kazasının (Davdan) adlı bir köyüne, hareketimizin üçüncü günü ikindiden evvel indik. Pederim galebe-i za'f-ı marazla bî-tâbdı. O geceyi orada geçirecektik.

Babam direksiz, küçük bir yol çadırının içinde, karyolasına uzanmış, son saatlerinin sûret-i güzzerânını metin, müsterîh nazarlarla temâşâ ediyordu.

Evet, ölüm siyah kanatlarını o zayıf vücudun üstüne germiş, lâkin o metâneti yenememişti.

Çadırın arka tarafa düşen sâyesine gelişi güzel atılmış bir seccade de benim bu dağdağagâh-ı hestîde fânî bir ârâmgâhımdı.

Yanımdaki hasta pederin hâli .. Önümdeki harâb memleketin hâli .. Yanımda, önümde, her tarafımda inleyen muhtazır vatanın hâli, o ıstıraplı, taablı dakikalarda bana pek elîm birer mâye-yi tefekkür olmuştu.

Üstâd Ekrem:

Benim nedîme-i rûhum tefekkürâtımdır

Dem-i tefekkürüm en hoş dem-i hayâtımdır!

diyor.

Anadolu'da ise tefekkür bir haz, bir arzu değil, bir âdet, bir tabiattır. O memlekette her şey sâkit, sâmit, câmid, fakat mütefekkir durur.

Yolda bir ihtiyar köylüye tesadüf edersin: Uzak dağların karlı tepelerinden merkebine birkaç dal odun yüklemiş, insanların mahsûl-i himmeti olmaktan ziyâde, a'sârın mecrâ-yı seyelânı olan dar, uçurumlu, tehlikeli yollardan düşüne düşüne gidiyor.

Tarlada çift süren fakir bir adam görürsün: Üstünde ümmetin berât-ı hürriyeti gibi sâd-çâk bir libas, elinde vatanın ümîd-i halâsı kadar zayıf, bî-tâb, mütehezziz, münkesir bir saban var. Mâye-yi hayât olmaktan ziyâde insafsız hükûmete karşı medâr-ı necât olabilecek birkaç taneyi tâlihi gibi saht ve siyah olan topraklardan istihsâl için yorgun yorgun, fakat mütefekkir mütefekkir çalışıyor.

Meralarda otlayan hayvanların evza'ı tefekkür-nümûndur. Bir tepenin üstünde tek bir çınar veya dut ağacı manzûr olur.

O köyün şahid-i mukadderâtı, nige-hân-ı hüznü, sayesinde istirâhat-güzîn-i ebed olanların Fatiha-hânı, enîsi, nişâne-i tahatturuymuş gibi ciddi bir vaz'-ı tefekkür almış; daha ötede, bilmem hangi zelzeleyle yerinden kopmuş, hangi tufanla oraya atılmış, cesîm bir kaya insanların zaafına karşı heybet-nümâ-yı tefekkürdür.

Ah! Anadolu'da işitilen en lâkaydâne kahkahalarda bile derin .. pek derin bir tefekkürün tanîn-i melâli var.

Bu kahkaha, bu enîn; ensâl-i âtiyeyi ağlatacaktır. Siz de ağlayacaksınız ey gaflet-perverân-ı muâsırîn!..

İşte ben de o dakikada herkes gibi .. her şey gibi düşünüyordum.

Köylüler birer birer, fakat yine mütefekkir mütefekkir yanıma gelmeye başladılar. Kafamın içindikilerle gözümün önündekiler ezeli âşinâlardı. Derhal hasbîhâle koyuldular.

Sefâlet, ihtirâz, istihfâf-ı nevmîdi teşahhus etmek istese bizim köylülerden başka bir şahıs ve şeikle temessül edemez.

Lâkin ben bu din ve vatan kardeşleriyle hasbîhâl etmeyi severim. Bu hasbîhâl bence bir vazife, bir murakabe, bir ibadettir. Ruhum nerede çalışkan, masum bir insan görürse saf gönülden kopup gelen tasannu'suz, sade sözlere sarılarak Allah'a kadar yükselmek ister.

Söz, döne dolaşa bizde her dert ve felâketin müsebbib-i yegânesi, her elemin menşe-i münferidi, her sefâletin bâdî-yi mahzı olan hükümete intikâl etti.

Mutasarrıf canlar yakıp ocaklar söndürüyormuş. Kaymakam mutasarrıfa münkad, zebûn, peyrev, hâdimmiş. Bu mutasarrıfla kaymakamın zulüm ve tahrîbine alet olan da adliye memurlarıymış.

Bilmem hangi mutasarrıfın eski bir beyti hatırıma geldi:

Adalet dâfi-i feryâd-ı mazlûmân iken eyvâh!

Eder mazlûm olanlar şimdiki adliyeden feryâd!

Adliye memurları zulüm ve tahribe alet –nasıl alet! Bizzat zâlim ve muharrib oluyorlarmış!!!...

Bunu kimse inkâr edemez. Çünkü göze batıp duran hakikati inkâra kimsede mecâl yoktur.

Bu biçârelerin on iki sene zarfında hikmet-i cezâ hakkında ne fikir hâsıl etmiş olduklarını anlamak istedim. Mademki görüyorlar; mademki hiss ediyorlar; hususiyle mademki çekiyorlar; elbette bunlarda bir fikir, bir kanaat-ı vicdâniye vardır dedim.

Sordum ki:

-Adliye memurları sizi niçin hapsederler ve nasıl bırakırlar?!..

Sualime en tecrübesizleri olmak lazım gelen en gençleri kemâl-i itmînân ile cevap verdi. Dedi ki:

-Bizi hapsederler. Bir ay .. Üç ay .. Beş ay hapisanelerde yatırılır. Paramız varsa verir kurtuluruz. Yoksa bizi beş seneye ... yedi seneye .. on beş seneye mahkûm ederler!..

Ey ahâlî! Adaleti emreden Allah aşkına .. Adaleti ta'lîm ve tavsiye eden Resulullah aşkına. Adaleti meslek ittihâz eden hulefâ-yı râşidîn ve ashâb-ı güzîn aşkına; hâle bir kere atf-ı nigâh-ı dikkat ediniz. Uzaklara gitmeye hâcet yok. Evleriniz, kulübeleriniz dâhilinde cereyân eden ahvâli bir dakika .. bir saniye gözden geçiriniz. O mübârek adaletin zâlim bir padişah elinde nasıl çirkin bir şeikle girmiş olduğunu görünüz.

Bitlis vilayetinin dört yüz bin nüfustan ziyade ahâlîsi yoktur. Bununla beraber adliyenin bidâyet-i teşekkülünden bugüne kadar yalnız o vilâyet dâhilinde kırk bu kadar bin adamın hukuk-ı medeniyeden sukûtuna karar verilmiştir.

Bu bedbahtlar köylü, çiftçi ve ekseriyetle masumdurlar. Haydi mücrim, cânî, hûnhâr olsunlar!.. Iskat olunan hangi hak, haczedilen hangi medeniyettir? Hukuk-ı medeniyeleri şöyle dursun –çünkü o hiçbir yerde yoktur- istirahat-ı bedeviyeleri temin olunmak iltizâm edilmeyen bir sürü sitem-dîdegânı hukuk-ı medeniyeden ıskat etmek ne kadar elîm ise o kadar da gülünçtür.

Lanet olsun size ey muharribân-ı vatan!...

Feryadez'înev-i vücûd-ı adem-âlûd!

Umumi bir infiâlden husûsî bir teessüre intikâl etmek istemezdim. Mamafih pederimin küçük bir hatrasını burada teşrîhe mecburum. Bu olmazsa bahis na-tamam kalacak.

(Davdan) karyesi ahalisiyle ettiğim hasbîhali babam ölüm döşeğinde işitmiş. Çadıra girdiğim vakit, ecele bile metin nazarlarla bakan gözlerinde birkaç damla yaş gördüm. İhtimâl ki bu taneler sirişk-i teessür ve hamiyetinin son katarâtı idi. Lisânı bana hiçbir şey söylemedi. Fakat vicdânının en derin hissiyâtını, bu hissiyât ile beraber en na-kabil-i iltiyâm cerîhalarını ben o birkaç damla gözyaşı içinde âyân ve vâzıh gördüm.

Ah baba!.. Bister-i ihtizârının etrafında vakf-ı istiğrâk olduğum zamanlar- vatandan sonra yaşamamaya alenen yemin etmiş olan- fedakarân-ı ahrâr ile beraber ölmek arzusu bana ilhâm olundu. Bu arzuyu ben merkâd-ı mübâreğın önünde karara tahvîl ettim. Bu karardan nükûl etmeyeceğime şimdi yemin ediyorum.

Hayatıyla beraber hissiyâtının da evlâdına intikâl etmiş olduğunu gören bir peder kadar müteselli ol baba!...

HİTAM.